

Τα βακούφια της ελληνορθόδοξης μειονότητας στην Τουρκία

Η ιστορία μιας κατά συρροή αδικίας

Οι τουρκικές αρχές δεν αναγνωρίζουν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο κανένα δικαίωμα εποπτείας στη διαχείριση των ορθόδοξων βακουφίων, ακόμη και όταν πρόκειται για ναούς και μονές, που σύμφωνα με τους ιερούς κανόνες εποπτεύονται από τους οικείους επισκόπους. Είναι χαρακτηριστικό ότι και ο Πατριαρχικός Οίκος δεν έχει τίτλο ιδιοκτησίας, η δε στήλη του στο Κτηματολόγιο εμφανίζεται κενή

Του Τραϊανού Χατζηδημητρίου

ολλές φορές διαπιστώσαμε ότι η πλειονότητα των Ελλήνων αγνοεί την ιστορία του Ελληνισμού της Πόλης και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Η άγνοια αυτή, εμποδίζει ορισμένους να κατανοήσουν την ιδιαιτερότητα του χώρου αλλά και να αντιληφθούν τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν ο θεσμός του Οικουμενικού Θρόνου και η ελληνική ομογένεια τον τελευταίο αιώνα στην Τουρκία. Στο παρόν άρθρο θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε ένα θέμα όχι μόνο με θρησκευτικές, αλλά και πολιτικές και ιστορικές διαστάσεις.

Τι είναι

Βακούφια είναι περιουσίες αφιερωμένες σε θρησκευτικούς ή άλλους ευαγείς φορείς (νοσοκομεία, γηροκομεία, σχολεία, ναοί, μονές, νεκροταφεία κ.λπ.). Σε όλο το τουρκικό κράτος, όπως σε όλα άλλωστε τα κράτη, τα ευαγή αυτά ιδρύματα ανέρχονται σε δεκάδες χιλιάδες, διότι το κράτος δεν μπορεί ή δε θέλει να καλύψει όλες τις ανάγκες που υπάρχουν για φιλανθρωπική, θρησκευτική και πολιτιστική δραστηριότητα. Επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ιδρύονταν με ειδική διαδικασία και με αφιερωτήριο έγγραφο που όριζε τους σκοπούς τους. Το τουρκικό κράτος μετά το 1923 ανεγνώρισε τα προϋπάρχοντα βακούφια και εισήγαγε νομοθεσία ευρωπαϊκού τύπου (Αστικό Κώδικα) που αφορούσε όμως μόνον τα νέα βακούφια.

Η νομοθεσία περί βακουφίων του τουρκικού κράτους είναι δαιδαλώδης, καθώς προέρχεται από την οθωμανική εποχή και έχει υποστεί αλλεπάλληλες τροποποιήσεις. Μια βασική διάκριση των βακουφίων, που αφορά την ομογένεια της Πόλεως, είναι ότι διακρίνονται σε μουσουλμανικά και κοινοτικά. Ως κοινοτικά εννοούνται όσα ανήκουν στις μη μουσουλμανικές μειονότητες. Σύμφωνα με το άρθρο 40 της Συνθήκης της Λωζάννης, που υπογράφηκε το 1923, οι μη μουσουλμάνοι Τούρκοι υπήκοοι έχουν το δικαίωμα να συνιστούν, διευθύνουν και εποπτεύουν με ίδιες δαπάνες παντός είδους φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωφελή ιδρύματα, σχολεία και λοιπά εκπαιδευτήρια, σύμφωνα με το άρθρο 37 της ίδιας Συνθήκης, και κανένας νόμος ή κανονισμός ή επίσημη πράξη δεν μπορεί να περιορίσει το δικαίωμα αυτό.

Τα ομογενειακά

Τα ομογενειακά βακούφια το 1936 υποχρεώθηκαν να υποβάλουν ένα Δηλωτικόν που περιέχει εκτός των άλλων την ύπαρξή τους και την ακίνητη περιουσία τους. Τότε αναγνωρίστηκαν ως νομικά πρόσωπα, διότι το οθωμανικό δίκαιο δεν γνώριζε το θεσμό του νομικού προσώπου. Στην περιοχή της Πόλεως, που εξαιρέθηκε από την ανταλλαγή των πληθυσμών, ήταν πάρα πολλά, εξυπηρετούσαν διάφορους σκοπούς και είχαν μεγάλη ακίνητη περιουσία. Την περιουσία αυτή αύξησαν σημαντικά με δωρεές και κληροδοσίες διαφόρων ομογενών. Ξαφνικά όμως το 1974, εκδόθηκε μία απόφαση του Ανωτάτου Τουρκικού Δικαστηρίου (του Αρείου Πάγου), που είπε ότι «η απόκτησις περιουσίας υπό των μειονοτικών ιδρυμάτων είναι επικίνδυνος διά την χώραν». Κατόπιν της απόφασης αυτής κρίθηκε ότι «όλαι αι αποκτήσεις ακινήτων που δεν περιλαμβάνονται στο Δηλωτικό του 1936 ήσαν άκυροι» και τα ακίνητα αυτά με διάφορες μεθοδεύσεις αφαιρέθηκαν από τα ομογενειακά ιδρύματα και περιήλθαν είτε στους πρώην ιδιοκτήτες τους (που είχαν ως επί το πλείστον πεθάνει), είτε σε διάφορους τρίτους και εν τέλει στο κράτος. Αυτόνομη η εξέλιξη αυτή είναι αντίθετη με την Συνθήκη της Λωζάννης και τη Διεθνή Σύμβαση περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, διότι το δικαίωμα ίδρυσης και συντήρησης βακουφίων «ιδίαις δαπάναις», που αναγνωρίστηκε με το άρθρο 40 της Συνθήκης της Λωζάννης, καθίσταται ανενεργό εάν δεν επιτρέπεται η αφιέρωση σε αυτά ακίνητης περιουσίας.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο

Κατά τις διαβουλεύσεις που προηγήθηκαν της υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάνης, η Τουρκία ζήτησε την αποχώρηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου από το τουρκικό έδαφος. Τελικώς, μετά από πιέσεις των μεγάλων δυνάμεων έγινε δεκτό από την Τουρκία να παραμείνει, χωρίς όμως να έχει τις εθναρχικές (εκ της ιδιότητας του Πατριάρχου ως Εθνάρχου - Milletbasi) διοικητικές αρμοδιότητες που είχε επί οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά να περιοριστεί στη θρησκευτική αποστολή του. Πράγματι παρέμεινε, αλλά όπως φαίνεται, η επιθυμία της εκδίωξής του δεν έπαψε. Αυτό φαίνεται από το ότι δεν του αναγνωρίστηκε νομική προσωπικότητα, δεν του αναγνωρίστηκε ο καθαρά θρησκευτικού χαρακτήρα τίτλος «οικουμενικός», δεν επιτράπηκε στα κληρικά μέλη του να διοικήσουν κανένα βακούφιο, ούτε και τον Πατριαρχικό ναό του Αγίου Γεωργίου, στον οποίο η Διεύθυνση Βακουφίων απαιτεί να υπάρχει διοίκηση από λαϊκά μέλη κ.λπ. Συνεπώς, είναι λάθος να λέγεται ότι τα μειονοτικά βακούφια της Πόλης είναι περιουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Οι τουρκικές αρχές δεν του αναγνωρίζουν κανένα δικαίωμα εμποτείας στη διαχείριση των ορθόδοξων βακουφίων, ακόμη και όταν αυτά είναι καθαρά εκκλησιαστικά, όπως οι Ναοί και οι Μονές, που σύμφωνα με τους ιερούς κανόνες εμποτεούνται από τους οικείους επισκόπους. Ακόμη, ούτε και ο Πατριαρχικός Οίκος έχει τίτλο ιδιοκτησίας, η δε στήλη του στο Κτηματολόγιο εμφανίζεται κενή (maliki aciktir).

Οι τουρκικές αρχές τα πέτυχαν δίνοντας νομική προσωπικότητα στις Κοινότητες και ποτέ στο Πατριαρχείο. Έτσι, η κοινοτική περιουσία έγινε θύμα εκμετάλλευσης ασυνείδητων κατά διαστήματα λαϊκών διαχειριστών, τους οποίους δε μπορούσε να ελέγξει το Πατριαρχείο.

Η αρπαγή

Σταθερός στόχος του τουρκικού κράτους, όπως προκύπτει από τις ενέργειες των υπηρεσιών του, είναι η περιέλευση όλων των περιουσιακών στοιχείων της Ελληνορθόδοξου μειονότητας σ' αυτό. Μερικές από τις μεθοδεύσεις που εφαρμόστηκαν είναι οι εξής:

1) Καταρχήν με το νόμο περί (δυσβαστάκτου) φορολογίας της ακίνητης περιουσίας που επιβλήθηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αναγκάστηκαν πολλοί, κυρίως ομογενείς, μειονοτικοί να εκπατριστούν και να μεταβιβάσουν τα ακίνητά τους.

2) Με το νόμο περί επιστράτευσης όλων των στρατευσίμων ηλικιών που επιβλήθηκε επίσης κατά τη διάρκεια του ίδιου πολέμου αναγκάστηκαν πολλοί να εκπατριστούν, καθώς οι οικογένειές τους θα έμεναν για πολύ απροστάτευτες.

3) Με το πογκρόμ του 1955 καταστράφηκαν σχεδόν όλες οι ιδιωτικές επιχειρήσεις και οι περισσότεροι των ναών της μειονότητάς μας, με αποτέλεσμα να εκπατριστούν χιλιάδες ομογενείς. Το γεγονός ότι καταδικάστηκε σε θάνατο ο τότε πρωθυπουργός ως υπαίτιος και των γεγονότων εκείνων δεν βελτίωσε την κατάσταση. Πολλά ακίνητα μεταβιβάστηκαν σε εντοπίους, διότι εμποδιζόταν με διάφορους τρόπους η μεταβίβασή τους σε μειονοτικούς, οι οποίοι άλλωστε έφευγαν και δεν ενδιαφέρονταν να αγοράσουν ακίνητα στην Τουρκία.

4) Το 1964 και 1965 απελάθηκαν, κατόπιν της καταγγελίας μονομερώς από την Τουρκία της μεταξύ της Ελλάδος και αυτής συμφωνίας του 1930, χιλιάδες μη Τούρκοι υπήκοοι ορθόδοξοι ελληνικής καταγωγής από την Τουρκία, οι οποίοι εκποίησαν όσο - όσο τα ακίνητά τους.

5) Υστερα από αυτήν τη μείωση των μελών της μειονότητας, η Γενική Διεύθυνση Βακουφίων ισχυρίστηκε ότι πολλά βακούφια της μειονότητας δεν είχαν τη δυνατότητα να εκπληρώσουν τους σκοπούς τους, και τα κατέλαβε ως άνευ αντικειμένου. Αυτά είναι γνωστά ως κατελημμένα (mazbut). Η μεγάλης αξίας περιουσία τους, διοικείται από τη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων, η οποία εισπράττει και τα εισοδήματα των ακινήτων τους.

6) Οι αρμόδιες αρχές επί εικοσαετία καταρχήν (1969-1991) και επί δεκαετία και πλέον στη συνέχεια (1991 και μέχρι σήμερα) δεν δίνουν άδεια να γίνουν εκλογές διοικητικών συμβουλίων, που θα έπρεπε να ανανεώνονται ανά τετραετία, με αποτέλεσμα πολλά από τα ιδρύματα της μειονότητας να μείνουν λόγω μετανάστευσης και θανάτου ή παραίτησης των μελών της διοίκησής τους, χωρίς διοίκηση. Και αυτά καταλήφθηκαν ως αδιοίκητα ή διορίστηκαν σε αυτά επίτροποι (Kayyum) υπό της Γενικής Διευθύνσεως Βακουφίων (ΓΔΒ), με αποτέλεσμα να περιέλθουν ουσιαστικά σε αυτήν, δηλαδή στο τουρκικό κράτος.

7) Ειδικώς για το ακίνητο που στέγαζε κάποτε το Ορφανοτροφείο Πριγκίππου, εφαρμόστηκε άλλη τακτική. Σημειωτέον ότι το εν λόγω ακίνητο αγοράστηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατόπιν Σουλτανικού Φιρμανίου το 1902 και κατεχωρήθη στο Κτηματολόγιο επ' ονόματί του. Εδώ η ΓΔΒ καταρχήν χαρακτήρισε ως κατελημμένο (mazbut) το ίδρυμα του ορφανοτροφείου, έπαυσε την διοικούσα Εφορεία του, διαχειρίζεται δε την ακίνητη περιουσία του. Η παυθείσα Εφορεία του Ορφανοτροφείου προσέφυγε στο Συμβού-

λιο της Επικρατείας κατά της απόφασης της ΓΔΒ, αλλά έχασε όλες τις δίκες. Εκκρεμεί όμως μέχρι σήμερα η έκδοση τελικής απόφασης. Προ αυτού επιχειρήθηκε η άσκηση «πίεσης» στην Εφορεία να κάνει αγωγή κατά του Πατριαρχείου και να διεκδικήσει το ακίνητο, πράγμα το οποίο προς τιμήν της η Εφορεία αρνήθηκε. Αρνήθηκε δηλαδή να στραφεί κατά του κυρίως ιδιοκτήτου του ακινήτου, δηλαδή της Μητρος Εκκλησίας. Εν τούτοις η ΓΔΒ έκανε η ίδια με τα όργανά της την αγωγή που αρνήθηκε να εγείρει η νόμιμη και παυθείσα Εφορεία, με αποτέλεσμα να εκδώσει απόφαση το Ανώτατο Δικαστήριο (Yargitay) ουσίας που δέχεται ότι το ακίνητο αυτό ανήκει στο «κατελημμένο» Ορφανοτροφείο και άρα στην Γ.Δ. Βακουφίων και μέσω αυτής στο κράτος.

8) Ειδικότερα για το Νοσοκομείο Βαλουκλή, που πέρυσι γιόρτασε τα 250 χρόνια της λειτουργίας του και που είναι το αρχαιότερο νοσηλευτικό ίδρυμα στα Βαλκάνια και περιθάλπει κυρίως Τούρκους απόρους, άρχισε να εφαρμόζεται άλλη τακτική που οδηγεί μοιραία στο κλείσιμό του και στη δήμευσή του. Ενώ δηλαδή μέχρι τώρα δεν φορολογούνταν ως φιλανθρωπικό (υπάρχουν έγγραφα της Διευθύνσεως Βακουφίων που βεβαιώνουν ότι είναι αφορολόγητο), μόλις προ ολίγων ημερών η αρμοδία τοπικά οικονομική εφορία ενημέρωσε τη διοίκηση του Νοσοκομείου ότι είναι «ιδιωτική επιχείρηση» και ότι οφείλει φόρους και ΦΠΑ από το 1999, δηλαδή μιας πενταετίας. Σημειωτέον ότι στο παρελθόν έχουν αφαιρεθεί από την περιουσία του Νοσοκομείου, περισσότερα από 400 ακίνητα που περιήλθαν σ' αυτό με κληροδοσίες και δωρεές. Είναι προφανές ότι η ενέργεια της οικονομικής εφορίας είναι προσχεδιασμένη με σκοπό να περιέλθει η διεύθυνση και η περιουσία του Νοσοκομείου στη Γενική Διεύθυνση Βακουφίων, ουσιαστικά δηλαδή στο κράτος.

9) Τα κοινοτικά νεκροταφεία ενεγράφησαν επ' ονόματι των Δήμων.

10) Εκατοντάδες ακίνητα που φέρονταν στο όνομα έμπιστων χριστιανών ιδιωτών, αλλά άνηκαν σε ναούς, σχολεία και άλλα ιδρύματα απωλέστηκαν, διότι το τουρκικό κράτος δεν αναγνώρισε αυτήν την εικονικότητα της ιδιοκτησίας.

Η νέα νομοθεσία

Επειδή όλη αυτή η κατάσταση έγινε γνωστή στην Ευρωπαϊκή Ένωση, που απαιτεί σεβασμό των μειονοτικών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η τουρκική κυβέρνηση εξέδωσε νόμους με τους οποίους προσπάθησε να βελτιώσει τη νομοθεσία της, ώστε να εναρμονίζεται με τις ευρωπαϊκές απαιτήσεις. Από τη μελέτη τους, συμπεραίνεται ότι ελάχιστη βελτίωση γίνεται υπέρ των μειονοτήτων. Δεν επιστρέφονται τα κατελημμένα βακούφια και η περιουσία τους. Από τα 1.700 και πλέον ακίνητα που δηλώθηκαν από τα ιδρύματα της μειονότητας, οι αρχές αναγνώρισαν την ιδιοκτησία περίπου των 600. Οι προθεσμίες που θεσπίστηκαν είναι αποκλειστικές, με αποτέλεσμα να απολεστούν οριστικά όσα ακίνητα λόγω λήθης ή έλλειψης διοίκησης κάποιων ιδρυμάτων ή φοβίας ή απειλών των ακραίων στοιχείων κατά των διοικούντων κ.λπ. δε δηλωθούν εμπρόθεσμα. Για τις εκλογές διοικητικών συμβουλίων στα μειονοτικά ιδρύματα προβλέπεται τοπικό όριο αρμοδιότητας εκλογέων και η διεύρυνση της εκλογικής περιφέρειας γίνεται μόνον με άδεια των αρχών. Έτσι υπάρχει κίνδυνος πολλά μειονοτικά ιδρύματα, όπως ναοί, σχολεία κ.λπ. να βρεθούν, λόγω της αθρόας μετανάστευσης, χωρίς εκλογείς (εάν οι αρχές δε δώσουν άδεια διεύρυνσης της εκλογικής περιφέρειας).

Η σημερινή κατάσταση

Α. Πληθυσμός ομογένειας: Στην Πόλη το 1923 κατοικούσαν 300.000 ομογενείς, το 1935 ήταν 125.000, το 1964 ήταν 80.000 και σήμερα 2 μέχρι 3.000 κυρίως ηλικιωμένοι. Στην Ίμβρο από 6.000 έχουν μείνει 220 και στην Τένεδο από 2.500 μόνον 37.

Β. Ακίνητα ομογενειακών ιδρυμάτων: Με βάση τα διασωθέντα Δηλωτικά, διότι πολλά εξαφανίστηκαν, τα ακίνητα των βακουφίων της μειονότητας το 1912 ήταν 11.555, το 1936 δηλώθηκαν 8.000, πέροι δηλώθηκαν 1.747 και αναγνωρίστηκαν μόνον 600, από τα οποία τα 10 αφαιρέθηκαν λόγω δικαστικών αποφάσεων, που είχαν ληφθεί κατά το παρελθόν.

Γ. Ομογενειακά ιδρύματα σήμερα: Εν ενεργεία 68. Κατελημμένα 20 (μονές 7, ναοί 9, σχολεία 3, λοιπά 1). 333

Συμπέρασμα: Η τραγικότητα της κατάστασης και η μεθοδικότητα των δυσμενών διακρίσεων και των διώξεων της μειονότητας είναι καταφανείς και δεν χρειάζονται σχολιασμό ή ανάλυση. Η προσαρμογή της τουρκικής νομοθεσίας και πρακτικής προς την ευρωπαϊκή αντιληψη είναι κάποια ελπίδα, μόνον κάποια -καθότι η εφαρμογή της δημοκρατίας είναι υπόθεση κυρίως νοσοτροπίας και δευτερευόντως νομοθεσίας. Η ελπίδα αυτή μπορεί να γίνει πραγματικότητα μόνον εάν οι Ευρωπαίοι ηγέτες δώσουν την πρέπουσα σημασία στη θρησκευτική ελευθερία και τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Τουρκία.